

LANTBRUKARNAS
RIKSFÖRBUND

Betydelsen av betande djur

Rapport delstudie 8 inom
projektet Hållbar
livsmedelsproduktion
Dnr 29-10086/09

Innehållsförteckning

Betydelsen av betande djur för en hållbar livsmedelsproduktion	34
Bakgrund	34
Definition av bete	34
Djurskydd i lagstiftningen	34
I Djurskyddslagen (SFS 1988:534) står;	35
I Djurskyddsförordningen (SFS 1988:539) står;	35
Jordbruksverket tolkar lag och förordning i sina föreskrifter och i föreskrift SJVFS 2010:15;	35
Inte alltid djuren kommer ut på bete	36
Betessystem	36
Djurvälfärd	37
Bete gynnar artrikedomen	38
Bete - ett klimatvänligt foder för idisslare	39
Läckage av kväve och fosfor från betesmark	40
Hälsosammare mjölk med bete	41
Konsumenters syn på jordbrukslandskapet	42
Omvärldsanalys	42
Betande djur är en del av en uthållig livsmedelsproduktion	44
ETISKT	44
EKOLOGISKT	44
EKONOMISKT	45
SOCIALT	45
Diskussion	45
Referenser	46

Betydelsen av betande djur för en hållbar livsmedelsproduktion

Betande djur håller landskapet i Sverige öppet och bidrar starkt till den biologiska mångfalden. En hållbar livsmedelsproduktion förutsätter friska djur som har möjlighet att bete sig naturligt, där betesdrift har en central roll. Detta PM syftar till att belysa betydelsen av betande djur för en uthållig livsmedelsproduktion. Ämnet kommer att belysas utifrån begreppet uthållighet och dess grundsyner *etik, ekonomi, ekologi* samt det *sociala*.

Bakgrund

Många av Sveriges växt- och djurarter är beroende av jordbrukslandskapet för att överleva. De förändringar av olika arters förekomst som har skett de senaste 100 åren är knutna till den minskade arealen som brukas och strukturändringar av jordbruket. Jordbrukslandskapet anses av många svenskar vara en självklar del av Sveriges natur och det ökar människors lust till att vistas i naturen och skapar miljömedvetande.

Bete ger också många fördelar för djuren. Betande djur går längre sträckor per dag än djur som inte är på bete, och djur mår, precis som människor, bra av motion. Det har också visat sig att mjölk och kött från betande djur har en något bättre fettsammansättning för oss människor än produkter från djur som inte betar. Även om det inte spelar så stor roll eftersom det är viktigare vad den totala kosten består av, så är hälsa något som konsumenter bryr sig om.

Arealen betesmark har stadigt minskat med tiden och det beror dels på färre djur men också på en ökad intensitet i lantbruksproduktionen. Färre idisslare betar idag och istället äter de mer kraftfoder och skördat vallfoder. En hållbar livsmedelsproduktion för både miljö, husdjur och människor förutsätter att det finns betande djur som kan hålla landskapet öppet och tillgängligt för friluftaktiviteter, bibehålla den biologiska mångfalden och öka husdjurens välbefinnande.

Definition av bete

Jordbruksverket definierar betesmark som:

”Betesmark är mark som används till bete och som inte är lämplig att plöja. På marken ska det växa tillräckligt med gräs och örter av det slag som duger till foder för djuren. Marken får inte vara skog.” Betet måste uppfylla dessa krav för att gårdsstöd ska kunna betalas ut.

Djurskydd i lagstiftningen

Sverige har en lång tradition av djurskydd och den svenska djurskyddslagstiftningen är troligtvis en av världens mest omfattande. EU:s lagstiftning ligger i många fall efter och det är en svårighet att tillämpa och kontrollera regler. Länder utanför EU har ofta inga regler alls gällande djurskydd (Stähle).

I Djurskyddslagen (SFS 1988:534) står;

4 § Djur som föds upp eller hålls för produktion av livsmedel, ull, skinn eller pälsar skall hållas och skötas i en god djurmiljö och på ett sådant sätt att det främjar deras hälsa och ger dem möjlighet att bete sig naturligt.

I Djurskyddsförordningen (SFS 1988:539) står;

10 § Nötkreatur som hålls för mjölkproduktion och som är äldre än sex månader skall sommartid hållas på bete (trädde i kraft 1 juli 1990).

11 § Andra nötkreatur än sådana som hålls för mjölkproduktion skall sommartid hållas på bete eller på annat sätt ges tillfälle att vistas ute.

Första stycket gäller inte djur yngre än sex månader och inte heller tjuvar eller djur som hålls i karantän

13 § Jordbruksverket får meddela föreskrifter om hur bete enligt 10 och 11 §§ skall anordnas.

13 a § Undantag från 10 och 11 §§ kan medges i fråga om

1. djurstallar som tagits i bruk efter den 1 juli 1988, om särskilda klimatförhållanden gör utevistelse olämplig från djurskyddssynpunkt eller om undantag är nödvändigt som en följd av förutsedda extraordinära omständigheter,

2. djurstallar som tagits i bruk före den 1 juli 1988, inbegripet djurstallar som därefter byggts till om det finns särskilda skäl under villkor som anges i föreskrifter meddelade av Jordbruksverket.

I fall som avses i första stycket 1 prövas frågor om undantag av Jordbruksverket. Detsamma gäller i fall som avses i första stycket 2, om stallet byggts om eller byggts till så att djurantalet har utökats med mer än nio vuxna djur eller arton unga djur. I övriga fall prövas frågor om undantag av den kommunala nämnd som har tillsyn över att djurskyddslagen följs.

Beslut om undantag skall efter viss tid prövas på nytt enligt föreskrifter som meddelas av Jordbruksverket. Beslutet kan återkallas om ställda villkor inte uppfylls.

Jordbruksverket tolkar lag och förordning i sina föreskrifter och i föreskrift SJVFS 2010:15;

25 § Nötkreatur som hålls för mjölkproduktion ska anses hållna på bete om de varje dygn kommer ut på bete och har tillgång till betesmarken under minst 6 timmar. Andra nötkreatur med krav på bete eller annan utevistelse ska vistas ute hela dygnet.

26 § Nötkreatur ska i enlighet med 10 - 11 §§ djurskyddsförordningen hållas på bete eller ges tillfälle att vistas ute under en sammanhängande tidsperiod som infaller under perioden 1 maj – 15 oktober enligt följande:

1. Blekinge, Skåne och Hallands län – minst 4 månader,
2. Stockholms, Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar, Gotlands, Västra Götalands, Värmlands, Örebro och Västmanlands län – minst 3 månader,
3. Dalarnas, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län – minst 2 månader.

27 § Nötkreatur får utan hinder av 25-26 §§ hållas inne hela dygn eller delar av dygn i följande fall:

1. om det är nödvändigt för att skydda djuren vid onormala väderleksförhållanden,
 2. om det är nödvändigt för att skydda marken från skador vid onormala väderleksförhållanden,
 3. om det är nödvändigt för att skydda djur mot allvarliga insektsangrepp,
 4. om det finns en omedelbar fara för rovdjursangrepp som rimligen inte kan undanröjas på annat sätt,
 5. om djuren är anmälda för slakt och ska slaktas före den 15 juni,
 6. kvigor för seminering under högst 30 dygn, förutsatt att betesperiodens sammanlagda längd minst motsvarar den tid som framgår av 26 §, eller
 7. om djuren måste skötas, vårdas eller behandlas på ett sätt som inte är lämpligt utomhus.
- Om djur hålls inne hela dygn i enlighet med någon av ovanstående punkter ska detta journalföras.

28 § Djurbeläggningen på betesmarken får inte vara högre än att ett växttäckte bibehålls på minst 80 procent av arealen i den aktuella betesfällan.

Inte alltid djuren kommer ut på bete

Jordbruksverket gjorde en utredning 1999 för att undersöka hur många gårdar som efterföljde beteskravet. Då hade totalt 147 gårdar dispens från beteskravet och det motsvarade 1,4 % av alla mjölkkor i Sverige. Man fann då att flera gårdar som inte hade dispens ändå inte släppte ut djuren, t.ex. var det 22 gårdar som inte gjorde detta i Piteå kommun.

Sommaren 2009 var det ovanligt många mjölkproducenter som sökte dispens från beteskravet. Då hade Norrmejerier precis gått ut med att kontroll skulle ske av att kor på gårdar anslutna till deras mejeri verkligen var ute på bete. Detta kan tolkas som att svensk lagstiftning inte alltid följs på gårdarna och att kontroller av att beteskravet följs gör att fler djur kommer ut på somrarna (ATL, 2009).

År 1985 gjordes en enkätundersökning i Sveriges norra län för att utreda orsakerna till varför Vissa gårdar inte släppte ut mjölkkor på bete. Ökat arbetsbehov, arrondering, begränsad areal, byggnadernas utformning och hälsoaspekter angavs bland annat som skäl till att djuren inte släpptes ut. Andra skäl var också hårt trafikerade vägar och järnvägar som i vissa fall var hinder för att nå tillgänglig betesmark, betesmark gick inte att anlägga, betesmark fanns inte inom rimligt avstånd, marken som fanns var olämplig för bete och att det krävdes ombyggnationer. Ett problem som är speciellt för norra Sverige är att tidpunkten för betessläppningen ofta sammanfaller med vårbruket, vilket ökar arbetsbehovet den perioden (Åkerlind et al., 2000).

Betessystem

Betesdrift kan ske på många olika sorters markslag och med olika intensitet. Helst ska djuren ta en betydande andel av sitt foder från betet eftersom balansen mellan bortförd och tillförd växtnäring då blir så jämn som möjligt (Jordbruksverket, 1995).

Kontinuerlig betning innebär att samma yta mark nyttjas som bete under en hel säsong med ett konstant antal djur. Betningen ger en ökad skottbildning och rikare bladproduktion men kontinuerlig betning kan innebära en långsam försämring av betet p.g.a. ratbildningar och igenväxning. Rotationsbete innebär att djuren betar olika ytor mark med jämna intervall.

Systemet minskar förekomsten av parasiter och betet har också chans att växa igen tills nästa gång som djuren kommer dit för att beta (Belin, 2008).

Djurhållning på bete under hela året är inte så vanligt förekommande men nyttjas av en del producenter. Då får djuren ofta fri tillgång till grovfoder när tillgång till bete inte finns. Det är ett billigt produktionssystem men det har sina brister. Vintertid är marken inte täckt av växande gröda och den växtnäring som tillförs marken via gödsel kan inte utnyttjas och risken för näringsläckage är då mycket stor. När marken inte fryser kan också växtligheten helt försvinna och marken vara bar en bra bit in på våren. Risken för ytavrinning ökar och speciellt under snösmältningen om marken fortfarande är tjälad under markytan. Djuren har ofta en stor yta att röra sig på, men de tenderar ändå att vara samlade till en mindre yta där upptrampningen och gödselansamlingen blir stor. Speciellt utsatta är de områden som är nära utfodringsplats, ingång till ligghall och gångstråken mellan de olika vistelsepunkterna. Uppsamling av gödseln minskar risken men det är mycket få producenter som gör detta (Jordbruksverket, 1995).

Tillväxten hos betet är högre i början av sommaren än senare. Detta gör att antalet djur på en viss yta mark bör vara fler i början av säsongen än senare. Senare under säsongen kan då återväxt av vall på redan skördad mark utnyttjas som extra bete vilket gör att man inte behöver tillskottsutfodra i samma utsträckning. Normal betesbeläggning på välgödslade åkermarksbeten är 4-6 kor per hektar i början av betessäsongen och halva antalet längre fram (Jordbruksverket, 1995).

Djurvälfärd

Djur på bete rör sig betydligt mer än kor i lösdrift. Kor kan under betessäsongen gå 4-8 km per dag men i lösdrift rör de sig 400-800 meter per dag. Precis som för människor har motion en positiv påverkan på kors hälsa. Blodcirkulation och rörlighet blir bättre. Hjärtkapaciteten ökar vilket gör att djuren bättre kan stå emot påfrestningar vid kalvningar och omställning till hög mjölkproduktion (Åkerlind et al., 2000). Lymfcirkulationen ökar också, vilket stärker immunförsvaret, och rörligheten i leder ökar (Belin, 2008).

Flera studier har visat på en lägre frekvens av acetonemi, spentramp, mastit och kalvningsförlamning vid motion av mjölkkor. I en 4-årig studie jämfördes uppbundna kor som motionerades varje dag med uppbundna kor som inte fick någon motion alls. Man kunde då se att de kor som fick motion hade starkare ben, bättre kondition och betydligt färre sjukdomsbehandlingar, då speciellt för kalvningsförlamning och andra sjukdomar i samband med kalvning. Det finns dock andra studier som har visat motsatt resultat, alltså att betande eller motionerade djur har haft fler kalvningsrelaterade sjukdomar än djur som inte har fått motion (Åkerlind et al., 2000).

Energien som krävs för att en ko ska gå 1 km motsvarar energin som åtgår till att producera 2 dl mjölk men man har inte kunnat se några produktionsminskningar när kor är ute på bete. Flera studier har visat att motion inte påverkar mjölkproduktionen, även när djuren går långa sträckor per dag. I Nya Zeeland har man inte heller sett att produktionen minskar när korna drivs så pass långa sträckor som 8 km per dag. Det verkar således som att energin som krävs för rörelse inte nämnvärt påverkar den mängd energi som används för mjölkproduktion (Åkerlind et al., 2000).

I en studie från Nederländerna undersökta man beteende hos kor som antingen hade tillgång till bete 24 timmar, 12 timmar eller 0 timmar per dygn. De djur som hade tillgång till bete åt totalt sett mer grovfoder än de som inte hade tillgång till något bete alls. Alla grupper vilade lika mycket, och grupperna på bete vilade den mesta tiden utomhus på betet (Åkerlind et al., 2000).

Kor på bete har ett mer hälsosamt rörelsemönster än djur på stall. Djur på bete tar ut stegen mer än vad djur lösdriftstall gör och de har mer rörliga leder. Djuren har lättare att lägga sig och resa sig om de får röra sig mycket och har gott om utrymme, och detta minskar risken för spentramp. Betesgångens positiva effekt på rörelsemönstret håller i sig en tid även efter det att djuren har stallats in för hösten, men till våren har denna effekt ofta försvunnit (Åkerlind et al., 2000).

Stereotypiska beteenden som t.ex. tungrullning förekommer nästan aldrig på bete. Däremot kan uppbundna djur och även djur i lösdrift uppvisa sådana beteenden i stor utsträckning. Men uppbundna djur visar detta oftare än djur i lösdriftssystem, t.ex. så slickar uppbundna kor sig själva och inredningen mer frekvent. Aggressiva beteenden är vanligare i lösdriftssystem än på bete, i lösdrift kan många av djuren stängas men på bete förekommer mest hotbeteenden. Detta beror troligtvis på att de har mer yta på bete och kan gå undan vid konflikter (Åkerlind et al., 2000).

Rörelsefrihet är en förutsättning för att djur ska kunna utföra sina naturliga beteenden. Sökande efter föda, rangordning, flykt, parningsbeteende, undersökande beteende, läggning och resning underlättas alla av att djuren kan röra sig fritt över stora ytor. Beteenden vid brunst visas tydligare på bete än i lösdrift (Åkerlind et al., 2000).

I studier där kor har haft möjlighet att välja på att vara ute på bete eller inne i stall har man sett att djuren gärna är ute men att de går in vid häftigt regn eller stark hetta. I en undersökning var korna ute i genomsnitt 17,2 timmar per dygn på sommaren och 4,8 timmar per dygn på vintern (Åkerlind et al., 2000).

När djuren går ute på sommaren får man också möjlighet att rengöra och sanera stallarna, vilket inte är möjligt då djuren går inomhus. Detta har positiva effekter på djurens hälsa och produktion (Åkerlind et al., 2000).

Bete gynnar artrikedomen

Ett av Sveriges miljömål är ”Ett rikt odlingslandskap”. Odlingslandskapets och jordbruksmarkens värde för biologisk produktion och livsmedelsproduktion ska skyddas samtidigt som den biologiska mångfalden och kulturmiljövärdena bevaras och stärks. Många växt- och djurarter i Sverige är beroende av jordbrukslandskapet. De förändringar av olika arters förekomst som har skett de senaste 100 åren är knutna till den minskade arealen som brukas och strukturändringar av jordbruket. Större fält och en mer ensidig odling har en negativ påverkan på den biologiska mångfalden. Av de arter som är rödlistade i Sverige, vilket betyder att de är starkt hotade, har 46 % sin hemvist i jordbrukslandskapet (SNF, 2009).

Naturbetesmarker och slåtterängar utgjorde tillsammans ca två miljoner ha i slutet av 1800-talet (Sonesson & Wallman, 2009), och 2010 utgjorde betesmark och slåtteräng 400 000 ha (SCB, 2010).

I Sverige där skog täcker den mesta av landytan är det av stor vikt att storleken på den nuvarande åker- och betesarealen bibehålls. En varierad markanvändning är det bästa för att bevara den biologiska mångfalden eftersom arter trivs i olika biotoper och dessa biotoper inbegriper även övergångar mellan olika typer av miljöer, som t.ex. skogsbryn. När en livsmiljö för en art börjar bli liten till den totala ytan har även dess fördelning i landskapet betydelse. Fragmentering av livsmiljöer som tidigare varit sammanhängande kan innebära att det blir svårare för arterna att överleva (Svensson, 2006).

En biologisk mångfald är en förutsättning för alla de ekosystemtjänster som människan har stor nytta av. Det kan vara pollinering av växter, mikroorganismers nedbrytning av gifter i marken och näringscirkulation som sköts av den befintliga faunan på en plats (Svensson, 2006). Studier pekar på att antalet naturliga pollinatörer minskar och därmed minskar också antalet insektpollinerade växter. Detta är troligtvis en följd av förändringar i landskap och odlingsteknik ökad användning av pesticider, klimatförändringar, sjukdomar och skadegörare och nya invasiva organismer. Ca 80 % av världens vilda växter pollineras av insekter och att dessa minskar har alltså en stor betydelse för den biologiska mångfalden. Studier från Storbritannien visar t.ex. att insektpollinerade växter minskar i antal medan vindpollinerade växter istället ökar. Grödor odlade av människan gynnas också av insektpollinering, avkastningen för ca 75 % av alla grödor ökar om tillgång till insektpollinering finns (Rahbek Pedersen, 2010).

Betesmarker och då speciellt naturbetesmarker står för en stor del av den biologiska mångfalden i Sverige. Flora och fauna har anpassat sig till den hävd och störningar som betesdrift innebär och betande djur är ett måste för att dessa marker och då också de många arter som lever där ska finnas kvar (Sonesson & Wallman, 2009). Vegetationen hålls nere vid bete och detta gynnar småväxta arter som behöver mycket ljus. Mindre förna, som är växtrester som håller på att brytas ner, bildas och djuren trampar ner växtlighet och marken blottas vilket underlättar för frön att gro. En stor mångfald av växter lockar till sig mycket insekter vilket i sin tur lockar dit fåglar och andra större djur. Det finns olika typer av betesmarker som hagmark, strandängar, hedar, alvarsbete och skogsbete och varje typ har sina förutsättningar för en speciell flora och fauna (Svensson, 2006).

Också bete på vall gynnar den biologiska mångfalden. Flera olika växtarter ingår i en vall och den ligger kvar i ett flertal år, vilket gör den till en unik gröda i det svenska jordbruket. Den omgivande naturen avgör vad som gynnar den biologiska mångfalden mest på ett speciellt ställe. I slättbygder utan mycket vall har vällen en positiv påverkan på det totala antalet arter och i områden med mycket vallodling gynnar odling av ettåriga grödor den biologiska mångfalden. Variationen av olika naturtyper har den största betydelsen för den biologiska mångfalden (Svensson & Wallman, 2009).

Slåtterängar som förr i tiden var vanliga hyser ett stort antal olika arter men vissa av dessa arter kan också leva på naturbetesmark. De växtarter som blommar sent på året har dock svårt att överleva eftersom de inte hinner sätta frö innan djuren hinner beta av dem (Sonesson & Wallman, 2009).

Bete - ett klimatvänligt foder för idisslare

Idisslande djur producerar växthusgasen metan när de smälter foder och produktion av nöt- och lammkött har större klimatpåverkan än produktion av gris- och fågelkött. Men grisar och fåglar äter foder innehållande råvaror som direkt kan konsumeras av människan, medan

idisslare till stor del äter växter vars näring inte kan tillgodogöras av människan. Vid betesdrift utnyttjar man de marker som inte går att bruka på annat sätt och man utnyttjar också djurens förmåga att omvandla solenergi till för oss en högvärdig proteinkälla (Sonesson & Wallman, 2009).

Betesmarker och gräsbärande marker är globalt sett betydande kolsänkor. Mer än 10 % av allt kol i biosfären finns inlagrade i dessa marker (Wahlander, 2008). Studier från Europa och Nordamerika visar att nettoinlagringen av kol i tempererade gräsmarker uppgår till mellan 0,2 och 0,6 ton/hektar och år. I Sverige visar studier på att 0,3- 0,7 ton kol lagras in per hektar varje år, det motsvarar totalt 0,5-1 Mt CO₂-ekvivalenter för hela Sverige.

Kolet återfinns i marken i olika former, dels som biomassa i form av gräs, buskar och träd, dels som dött organiskt material som förna, ved och mull och dels som markkol, organiskt material i mineraljorden ner till 50 cm djup. Den största inlagringen sker i levande biomassa som träd och buskar men också mängden markkol ökar med åren i gräsmarker.

Nettoinlagringen av kol har visat sig vara ungefär lika stor för betesmark som skog per år och ytenhet. Det är osäkert hur länge inlagring av nytt kol kommer att fortsätta, vissa menar att inlagringen kommer att fortgå till dess att marken plöjs upp och andra menar att marken efter en tid blir mättad med kol och då förlorar sin inlagrande förmåga (Wahlander, 2008).

Inlagringsförmågans potential beror på markens struktur. Vissa studier pekar på att den ökar med halten lera och stilt i marken, andra studier på att den beror till stor del på grässvålens tjocklek och täthet i rotsystem (Wahlander, 2008).

Läckage av kväve och fosfor från betesmark

Urin och träck blir mycket ojämnt fördelat på bete och kväveinnehållet i marken höjs där detta hamnar. En mjölkko uppskattas lämna 15-17 kg fosfor och 100-140 kg kväve med gödseln per år. Ca 8 % av den kväve som finns i träcken och urinen avgår till luften som ammoniak, och mer kväve avgår från urin än träck (Åkerlind et al., 2000). Vid betesgång hela dygnet beräknas 70 % av gödseln hamna på betet. Vid betesgång endast nattetid eller dagtid uppskattas istället ungefär 35 % av gödseln hamna på betet. Kor gödslar ofta då de legat ner eller blivit trängda. Andra faktorer som avgör hur mycket gödsel som hamnar på betet är var tillskottsutfodring sker och för mjölkkor påverkar tiden de står i stallet för mjölkning (Jordbruksverket, 1995).

En ökad tillförsel av näring kan förändra förutsättningarna för flora och fauna på marker. När betestillgången är dålig p.g.a. torra eller annan orsak, eller när djurantalet per hektar är för högt uppstår behov av tillskottsutfodring (Jordbruksverket, 1995). Då djur tillskottutfodras på bete tillförs mer näring än vad marken ursprungligen innehåller och detta bör helst inte ske på skyddsvärda naturbetesmarker.

Vallar och beten är de grödor som är bäst på att ta tillvara kväve från gödseln och läckaget blir mindre än när gödsel sprids på mark som odlas med t.ex. spannmål. Betet får dock inte vara upptrampat, då blir näringsläckaget från gödseln dubbelt så mycket som från spannmålsodlad mark. Kväve- och fosforläckage kan leda till övergödning i hav, vattendrag och sjöar. Höglertalt i jorden är något som hindrar läckage och nederbörd är något som ökar läckaget. Nederbörden är större i västra Sverige än i de östra delarna och därför är läckaget generellt större i de västra delarna av landet (Åkerlind et al., 2000). Vid betesvall innehållande baljväxter i en växtföljd kan den fosfor och i viss mån kväve som tillförs marken utnyttjas bättre än vid långliggande betesvall. Växterna som då odlas efter vallen kan utnyttja det kväve som fixerats av baljväxterna i vallen.

Ibland finns ingen passande mark för bete tillgänglig nära stallar och man kan då istället utnyttja rastfällor för att djuren ska få motion. Nackdelen med rastfällor är att ansamlingen av växtnäring blir mycket stor och det finns oftast inte mycket växtlighet som kan ta upp näring. Detta ökar risken för växtnäringsläckage enormt. Dessutom ökar risken för klövproblem och smutsiga juver hos mjölkkor när djuren trampar på sådant underlag (Jordbruksverket, 1995).

Hälsosammare mjölk med bete

Matens näringsinnehåll blir allt viktigare för konsumenter, vid sidan av kvalitet och pris. Köttets innehåll av fettsyror påverkas till viss del av vilka fettsyror som fodret innehåller. Sammansättningen av fettsyror i kött från enkelmagade djur går att påverka till större del än i kött från idisslare eftersom fettsyror mätas i större utsträckning än i idisslarnas fodersmältning.

Spannmål innehåller en liten mängd av de nyttiga omega 3-fettsyrorerna och mer av de mindre hälsosamma fettsyrorerna omega 6. Gräs och örter innehåller mer av omega 3 och fettsyrorerna finns alltså i bete och vallfoder. En studie på Sveriges Lantbruksuniversitet visade att sammansättningen av fettsyror var nyttigare i kött från djur slutuppfödda på bete eller med vallensilage än djur slutuppfödda med korn och helsädesensilage. Köttet från de djur som betade eller åt vallfoder innehöll en större mängd fleromättade fettsyror och kvoten mellan omega 6-fettsyror och omega 3-fettsyror var dessutom lägre än köttet från kraftfoderuppfödda djur. I vår totala kost bör kvoten mellan omega 6 och omega 3 vara mellan 1 och 4, men i kött från djur till stor del uppfödda på kraftfoder kan denna vara mellan 10 och 20.

Mjölkors intag av omättade fettsyror i fodret kan också påverka fettsammansättningen i mjölken. Petit et al. (2002) kunde se att intag av linfröolja ökade mjölkens innehåll av alfa-linoleninsyra, vilken är en fettsyra som finns i linfröolja. Lock & Bauman (2004) menar dock att fettsammansättningen i mjölk bara kan påverkas till viss del av fettinnehållet i det som kor äter. I våmmen mätas en stor del av de omättade fettsyrorerna och bara en liten del av dessa går vidare i fodersmältningssystemet opåverkade.

I en studie av Hebeisen et al. (1993) jämförde man fettsammansättningen i mjölk från kor som fick ensilage och kor som betade. Det visade sig att mjölken som kom från de betande korna hade signifikant högre halter av ett flertal omättade fettsyror. Det visar att färskt gräs antagligen har en mer positiv effekt på mjölkens fettsammansättning än vad konserverat gräs har.

En högre halt omättat fett i kött och mjölk medför en ökad risk för härskning och detta kan motverkas genom en högre halt av antioxidanter i produkterna. Bete och vallfoder innehåller många vitaminer som fungerar som antioxidanter. Djurs intag av vitaminer som motverkar oxidation kan också hindra fett i mjölk och kött från att oxidera och därmed härskna. Solbelyst hud har förmågan att bilda vitamin D och färskt gräs innehåller β -karoten (förstadium till vitamin A) och α -tokoferol (förstadium av vitamin E). Alla dessa ämnen motverkar oxidation. Besättningar som haft problem på västkanten med smakfel i mjölken p.g.a. oxidation av mjölkfettet har ofta blivit av med dessa problem efter betessläpp (Åkerlind et al., 2000).

Konsumenters syn på jordbrukslandskapet

Det öppna landskapet i Sverige är ett resultat av odling och betesdrift, utan jordbruket skulle vi mest ha skog i Sverige. De flesta svenskar uppskattar dessa landskap och ser dem som typiskt svenska.

Flera studier har gjorts om vilka landskap som föredras av konsumenter och vilka faktorer som avgör om en landskapstyp uppskattas eller inte. Hur mycket i ett landskap som går att utforska, synlig skötsel, känsla av säkerhet och varierande natur är viktiga inslag för att man ska tycka om ett landskap eller ej. De bilder som många konsumenter tycker om associerar de med en mental bild av betesmarker. De förknippar dessa miljöer med semester, sommar och idyll (Plateryd, 2004).

I en rapport som gjordes på ett universitet i Lund såg man att hade en relativt positiv attityd till att lokala naturtyper och arter skyddas. Det viktigaste ansågs vara att man skyddade växter, fåglar och vattenbundet liv. Motiven till varför den biologiska mångfalden ska bevaras ansågs i tur och ordning vara respekt för naturen, människans välbefinnande och sedan människans överlevnad. Deltagarna tyckte att det först och främst var lokala myndigheter som hade ansvaret för att flora och fauna skulle skyddas, men också att de själva hade ansvar till viss grad (Plateryd, 2004).

En annan studie som gjordes på en gymnasieskola i Göteborg behandlade ungdomars attityd till landsbygdens landskap. För dem var det viktigast att bevara en artrikedom av djur och växter i det traditionella jordbrukslandskapet. Öppna landskap och en mångfald av insekter och småkryp var enligt studien mindre viktigt att bevara (Plateryd, 2004).

En studie gjord i Norge visade att människor föredrog traditionella odlingslandskap framför moderna sådana. Traditionella vyer med en viss inblandning av människans aktiviteter tilltalade de flesta mycket, medan landskap helt dominerat av människans aktiviteter var mindre tilltalande. Framträdande kännetecken för de människopåverkade landskap som värderades högt var deras höga grad av ålder och mysterium. De naturdominerade landskap som värderades högt karakteriserades av en hög grad av sammanhang, öppenhet, stillhet och rörelsefrihet. Traditionella jordbrukslandskap förknippades med miljöhänsyn medan mer moderna landskap snarare förknippades med motsatsen. Tycke för friluftaktiviteter som skidåkning, cykling, klättring, vandring m.m. verkade öka intresset för att bevara de traditionella miljöerna (Plateryd, 2004).

Öppna och varierande landskap betyder mycket för människors välbefinnande och bevarandet av betesmarker, då speciellt naturbetesmarker, bidrar till detta. Olika landskapstyper passar till olika friluftaktiviteter och ju fler olika typer av friluftverksamheter som kan utövas, ju större del av befolkningen kommer att vilja vistas i naturen. Vistelse i naturen verkar i sin tur bidra till ett starkare miljöengagemang hos personer vilket kan motivera dem att leva med hänsyn till miljö och djur (Plateryd, 2004).

Omvärldsanalys

Många länder tillämpar bete för att det är ett billigt produktionssystem och markerna är så pass produktiva att de kan upprätthålla en god produktion. I andra länder är betesmarkerna mindre produktiva, men de enorma landytorna gör istället att många djur kan hållas på bete under lång tid för låga kostnader.

På Irland går nötkreaturen ofta ute från april till november (Ståhle). Ca 60 % av Irlands landyta är jordbruksmark och ca 90 % av denna i sin tur är betes- eller slåttervall. Nötkött-, mjölk- och lammproduktion baserat på bete och en stor del vallfoder är en viktig del av landets ekonomi (Kumm & Larsson, 2006). Andra länder som Nya Zeeland och Australien har också till stor del betesbaserade system. I många utvecklingsländer är betesproduktion det enda tänkbara på grund av de ekonomiska förutsättningarna.

Sverige har en av den mest omfattande lagstiftningen rörande betesdrift i världen. Även Norge och Finland har lagar som reglerar betesdrift för mjölkkor och de är liknande Sveriges lag. I Schweiz ska mjölkorna ha full rörelsefrihet under 60 dagar på sommaren och 30 dagar på vintern, men detta måste inte ske på betesmark (Mille & Frejadotter Diesen, 2009).

I Danmark kommer ca 40 % av korna ut på bete vilket till stor del beror på extra kostnader som uppkommer vid betesdrift. Arla har ett produktionskoncept i Danmark, Lærkevang®, där företaget betalar extra för mjölk från kor som har fått minst 25 % gräs i någon form under hela året och som under sommaren till stor del har kommit från bete. Ca 260 gårdar i Danmark producerar mjölk enligt detta koncept (Arla, 2010).

IP Sigill ställer krav på att lagen uppfylls för nötkreatur som hålls för mjölk- eller köttproduktion. Det innebär att kontroll sker minst vartannat år av att djuren är ute på bete 2-4 månader om året och då minst under sex timmar per dag. I tillägget Naturbeteskött i IP Sigill Nötkött ställer man som krav att minst hälften av den areal mark som djuren betar ska vara naturbetesmark och denna mark ska betas under minst hälften av betesperioden. Grovfoder/bete ska utgöra minst 50 % av djurens foderstat i IP Sigill Nötkött och IP Sigill Mjölk och minst 60 % i IP Sigill Naturbeteskött (Svenskt Sigill, 2010).

I ekologisk produktion är det ett krav att djuren ska ha tillgång till bete eller rastfällor. IFOAM som är samlande organisation för all ekologisk produktion i världen och som sätter standarderna för vad som får räknas som ekologiskt har följande regel i deras standard:

All animals shall have access to pasture or an open-air exercise area or run, whenever the physiological condition of the animal, the weather and the state of the ground permit. Such areas may be partially covered.
Animals may be temporarily confined because of inclement weather or absences of pasture due to temporary or seasonal conditions. Such animals shall still have access to an outdoor run. Animals may be fed with carried fresh fodder where this is a more sustainable way to use land resources than grazing. Animal welfare shall not be compromised (IFOAM, 2010).

I KRAV-märkt produktion ställer man följande krav på betesvistelse:

5.8.1 Bete för idisslare

Idisslare ska ha ett bete som ger dem minst 50 procent av det dagliga intaget av foder räknat som torrs substans (ts).

Mjölkkor och ungtjurar kan under delar av betesperioden få en lägre andel bete. Då ska minst 50 procent av grovfoderintaget komma från betet. För mjölkkor ska det dagliga betesintaget vara minst 6 kg ts. Mjölkorna kan få en ännu lägre andel bete tillfälligt om det blir brist på bete på grund av torra - alltså inte på grund av för liten betesareal. Dessa tillfällen ska du dokumentera.

5.8.2 Bete för grisar

Grisar ska ha ett bete som ger dem både foder och rikliga tillfällen till sysselsättning under hela den 4-månaders period de ska vara ute. Grisarna ska vid stripbetning och andra betessystem alltid ha tillgång till foder och sysselsättning. Du ska flytta dem till nya beten så snart allt är uppbökat på den aktuella arealen.

5.8.3 Bete och rastgård för fjäderfä

Fjäderfän ska ha ett bete eller en rastgård som ger dem både foder och rikliga tillfällen till sysselsättning. Betet eller rastgården ska vara bevuxet under hela tiden det används. Fjäderfänas bete kan du komplettera med färskt grovfoder.

5.8.4 Bete för hjortar

Hjortar ska under vegetationsperioden få det dagliga foderintaget från bete eller annan växtlighet i hägnet. Antalet hjortar ska du anpassa till arealen så att de kan växa i normal takt, utan tillskott av foder.

5.8.5 Avelsdjur i obevuxen rastgård

Tjurar, baggar, bockar och galtar för avel får du hålla i obevuxna rastgårdar. Du bör ge färskt grovfoder till djuren under betesperioden (KRAV, 2010).

Betande djur är en del av ett uthålligt jordbruk

En uthållig livsmedelsproduktion innebär att den är *ekologiskt*, *socialt* och *ekonomiskt* hållbar. Resurserna ska förvaltas på ett sådant sätt att kommande generations behov säkras.

I EU-ekologisk produktion finns också regler som hanterar betesvistelse. I Kommissionens förordning (EG) nr 889/2008 står det att:

För växtätare ska uppfödningmetoden bygga på maximalt utnyttjande av betesmark, beroende på tillgången på betesmark under de olika årstiderna. Minst 60 % av torrsbstansinnehållet i växtätarens dagliga foderrationer ska utgöras av grovfoderväxter, färska eller torkade, eller ensilage. En minskning till 50 % för mjölkproducerande djur under en period på högst tre månader tidigt i laktationen är tillåten.

Betande djur är en del av en uthållig livsmedelsproduktion

En uthållig livsmedelsproduktion innebär att den är *ekologiskt*, *socialt* och *ekonomiskt* hållbar. Resurserna ska förvaltas på ett sådant sätt att kommande generations behov säkras.

ETISKT

Det öppna landskapet i Sverige med betesmarker är ett kulturarv som vi är skyldiga att förvalta till nästkommande generationer. Många växt- och djurarter kommer att försvinna om beteslandskapet försvinner och de som utrotas kommer inte att komma tillbaka. Vi har också ett ansvar för att djuren som vi föder upp är friska och har ett bra liv. Bete gynnar djurens hälsa och de får tillfälle att kunna utföra de beteenden som är naturliga för dem fullt ut.

EKOLOGISKT

Två av Sveriges miljömål är ”Ett rikt odlingslandskap” och ”Ett rikt växt- och djurliv” och för att nå dessa miljömål behövs betesmarker. Många växt- och djurarter är beroende av

jordbrukslandskapet för sin överlevnad. Betesmarker fungerar som kolsänkor vilket minskar idisslarnas klimatbelastning.

EKONOMISKT

Betande djur bidrar till att bibehålla den biologiska mångfalden vilken är mycket viktig för att de ekosystemtjänster som naturen erbjuder ska kunna fungera. Dessa tjänster kan i dagsläget utnyttjas gratis av människan, men i stora delar av världen är man i behov av att köpa in tjänster som förut sköttes av ekosystemen. T.ex. köps redan arbetskraft in i fruktodlingar i Kina för att pollinera grödor för hand eftersom de naturliga pollinatörerna har blivit så få.

Bete är ett billigt foder och kräver varken maskiner eller bränsle eftersom djuren samlar in sitt eget foder. Kött från djur som har betat, och speciellt på naturbetesmark, är laddat med mervärden och producenten kan ofta sälja köttet dyrare än vad som skulle kunna vara möjligt annars. Djur som går på bete är friska och producerar bra, vilket också betyder mer i inkomst för producenten.

SOCIALT

Det öppna landskapet i Sverige med dess biologiska mångfald har stora sociala värden. Landskapen och de växt- och djurarter som har dessa miljöer som hemvist ses av många som en naturlig del av Sveriges natur. Landskapen erbjuder möjlighet till rekreation och rörelse, och ökar dessutom människors miljömedvetenhet. Konsumenter har en positiv inställning till livsmedel från betande djur eftersom djurvälstånd är en viktig aspekt för många när de köper animaliska livsmedel.

Diskussion

En hållbar livsmedelsproduktion förutsätter att vi har betande djur. De underhåller marker på ett sådant sätt att växt- och djurarter som sköter ekosystemtjänster åt oss kan överleva. Den biologiska mångfalden har dessutom ett stort socialt värde för människor.

Betesvistelse är ett mervärde som kan användas som argument för att välja svenska produkter. Produktion av kött från nöt och lamm har fått kritik för att det är en klimatbelastande verksamhet, kolinlagringen som sker i betesmark gör klimatpåverkan mindre och detta är ett argument för att nöt- och lammproduktion till stor del ska ske på bete.

En hållbar livsmedelsproduktion förutsätter friska djur som har möjlighet att bete sig naturligt. Under betesvistelsen rör sig djuren mer och får ett större handlingsutrymme för att utföra beteenden som är naturliga för dem. Möjlighet att rengöra stallar på somrarna då djuren går ute på bete gör att både djur och människor får en bättre miljö att vistas i under resten av året.

Arealen betesmark minskar och detta är oroväckande. Insatser måste till för att öka lönsamheten vid kött- och mjölkproduktion på bete. De mervärden som finns måste kommuniceras ut till konsument och ett sätt att göra detta är med hjälp av kvalitetssäkring av produktionen där kontroll av att djuren betar görs. Kontroll av att bete sker är också extra viktigt eftersom det har visat sig att beteskravet inte alltid följs.

Referenser

ATL. Fler söker dispens från beteslagen. 13 augusti, 2009.

Belin, J. 2008. Bete- Praktiska lösningar och management. Svensk Mjök.

Jordbruksverket. 1995. Gödselproduktion, lagringsbehov och djurtäthet vid nötkreaturshållning. Rapport 1995:10

Hebeisen D.F., Hoeflin, F., Reusch, H.P., Junker, E., Lauterburg, B.H. 1993. Increased concentrations of omega-3 fatty acids in milk and platelet rich plasma of grass-fed cows. Int J Vitam Nutr Res 63 (3).

IFOAM, 2010. www.ifoam.org

KRAV, 2010. www.krav.se

Kumm, K.I., Larsson, M. 2007. Import av kött- export av miljöpåverkan. Rapport 5671, Naturvårdsverket.

Lock, A. L., Bauman, D. E. 2004. Lipids 39 (12). Modifying milk fat composition of dairy cows to enhance fatty acids beneficial to human health

Mille, C., Frejadotter Diesen, E. 2009. Världens bästa djurskydd. Förbundet Djurens rätt.

Rahbek Pedersen, T. 2010. En global pollineringskris!? Ekologiskt Lantbruk.

Svensson, E. 2006. Biologisk mångfald på mjölkgården. Svensk Mjök.

Svenskt Sigill, 2010. www.svensksigill.se

Wahlander, J. 2008. Minska jordbrukets klimatpåverkan! Jordbruksverket, rapport 2008:11

Enfält, L., Hessle, A., Pickova, J., Sempels, S., Karlsson, J., Lundström, K. 2006. Bete och vallfoder ger nyttigare kött. Fakta Jordbruk 2. Sveriges Lantbruksuniversitet.

Sonesson, U., Wallman, M. 2009. Kött är mer än klimat. Svenska Naturskyddsföreningen.

Ståhle, G. Så mår djuren som ger oss vår mat. Djurskyddet Sverige.

Arla, 2010. arla.dk/Produkter/Artikler/Laerkevang/20101124

Statistiska centralbyrån. www.scb.se 2010-12-08

Kommissionens förordning (EG) nr 889/2008 av den 5 september 2008 om tillämpningsföreskrifter för rådets förordning (EG) nr 834/2007 om ekologisk produktion och märkning av ekologiska produkter med avseende på ekologisk produktion, märkning och kontroll

Plateryd, L. 2004. Konsumenter och naturbeteskött. Motiv till köp av Kaprifolkött samt föreställningar om landsbygdens landskap. Occasional Papers 2004:4. Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet.

Åkerlind, M., Emanuelson, M., Everitt, B. 2000. Mjölkcor på bete i stora mjölkbesättningar och i besättningar som tillämpar ny teknik. Rapport nr 4985. Svensk Mjolk.